

Β' **Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ** **ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ**

«Κάθε πατέρας από σās και κάθε μητέρα, όπως βλέπομε τούς ζωγράφους να φιλοτεχνούν με προσοχή πολλή τīs εικόνες και τ' αγάλματα, έτσι να φροντίζετε κι έσεεις τά θαυμαστά αυτά αγάλματα, τά παιδιά σας. Στήνουν μπροστά τους οί ζωγράφοι τόν πίνακα κάθε μέρα και τόν χρωματίζουν όπως πρέπει. Τό ίδιο κάνουν και οί γλύπτες, πού αφαιρούν ένα γύρο τό περιττό και προσθέτουν τό χρήσιμο. Έτσι λοιπόν κι έσεεις, σάν να κατασκευάζετε κάποια άλλα αγάλματα, δώστε όλη σας τήν προσοχή σ' αυτό, γιά να κάμετε τά παιδιά σας θαυμαστά αγάλματα γιά χάρη του Θεού».

Ι. Χρυσόστομος

1. Ένστάσεις.

α) 'Η θρησκευτική άγωγή έπηρεάζει τήν έλευθερία του παιδιού; Μερικοί γονείς, ιδίως σήμερα, άρνούνται να δώσουν μιά θρησκευτική άγωγή στά παιδιά τους, με τόν ισχυρισμό ότι δέν θέλουν να έπηρεάσουν τήν έλευθερία τους. Λένε: «Όταν μεγαλώσει τό παιδί μας, άς διαλέξει μόνο του έλεύθερα. Άν σημαδέψουμε τά πρώτα του χρόνια με μιά θρησκευτική άγωγή, δέν θά μπορέσει άργότερα ν' αντισταθεί και ν' άπορρίψει τή θρησκευτική πίστη. Καί τούτο, γιατί ή θρησκευτική πίστη θά έχει περάσει στή συνείδησή του και θά έχει γίνει άνεξίτηλη. Έτσι, τό παιδί στήν ώριμη ήλικία του θα γίνει ύποχρεωτικά πιστός χριστιανός. Άπό σεβασμό, λοιπόν, στήν έλεύθερη μελλοντική έκλογή του παιδιού μας, δέν έχομε δικαίωμα να του δώσουμε μια θρησκευτική άγωγή στή νηπιακή και παιδική του ήλικία!».

Στόν ισχυρισμό αυτό θά πρέπει να έπισημάνουμε τά έξης: Πρώτα, ότι τό νήπιο δέν είναι άκόμη έλεύθερο, όπως δέν είναι και λογικό, δέν έχει δηλαδή άνεπτυγμένη τή λογική. Έχει όμως ως άνθρωπος τήν κλήση να γίνει έλεύθερο και λογικό πλάσμα. Οί γονείς μάλιστα, είναι εκείνοι πού όφείλουν να όδηγήσουν τό παιδί τους στους δρόμους τής έλευθερίας και τής λογικής. Χωρίς τούς γονείς τό παιδί δέν θά μπορέσει να κάνει ποτέ μιά πράξη άληθινής έλευθερίας. Τό παιδί λ.χ. δέν είναι έλεύθερο να γεννηθεί ή να μή γεννηθεί. Ούτε είναι έλεύθερο να διαλέξει τό χρόνο τής γέννησής του, τό φύλο του, τήν κληρονομικότητά του, τό περιβάλλον του κ.λπ. Τό παιδί δέν εί-

ναι έλεύθερο να αποφασίσει αν θά πάει στό σχολείο ή όχι. Μπορεί όμως και πρέπει, να κατακτήσει τήν έλευθερία του. Κι αυτός είναι ό σκοπός τής άγωγής. Δέν ύπάρχει έλευθερία «έν κενώ», παρά μόνο έλευθερία πού άποκτάται με τήν άγωγή.

Έξάλλου, όταν τό παιδί πάρει μιά θρησκευτική άγωγή στά παιδικά του χρόνια, δέν σημαίνει ότι στήν ώριμη ήλικία του θά γίνει ύποχρεωτικά συνειδητός πιστός. Τά σχετικά παραδείγματα είναι πάρα πολλά. Έπειτα, πρέπει να λεχθεί και τό έξης: Άν ή πρώτη παιδική ήλικία δέν σημαδευτεί από μιά θρησκευτική άγωγή, θα σημαδευτεί από τήν έλλειψη της. Καί ή έλλειψη θρησκευτικής άγωγής είναι κι αυτή μιά άγωγή και μάλιστα έξίσου δυνατή, πού έπηρεάζει σοβαρά τή μελλοντική άνέλιξη του παιδιού.

Δέν πρόκειται, λοιπόν, να μειώσουμε τήν έλευθερία του παιδιού, δίνοντάς του μιά θρησκευτική άγωγή. Άντίθετα, με μιά τέτοια άγωγή θά μπορέσει άργότερα να κάνει μιά έλεύθερη έκλογή. Η άληθινή άγωγή συνίσταται στό να δώσουμε στό παιδί όλες τīs εύκαιρίες άνάπτυξης. Να τό προωθήσουμε σ' όλους τούς τομείς τής ζωής, συμπεριλαμβανομένης και τής θρησκείας, πού είναι μιά από τīs βαθείές πηγές τής ανθρώπινης συνείδησης. Τό παιδί, πού στερήθηκε τή θρησκευτική έμπειρία, άργότερα θά είναι ένα όν άνάπηρο! Γιατί άκριβώς θά του λείπει ή άληθινή θεώρηση τής ζωής και του κόσμου.

β) Μήπως είναι ακόμη πολύ νωρίς; Άλλοι γονείς ισχυρίζονται ότι στή βρεφική και νηπιακή ηλικία δέν τίθεται θέμα θρησκευτικής αγωγής, γιατί τά βρέφη και τά νήπια δέν καταλαβαίνουν.

Βέβαια, δέν τίθεται θέμα διδασκαλίας, αλλά για μία πρώτη άφύπνηση του θρησκευτικού συναισθήματος. Άλλωστε, στή μεθοδολογία τής θρησκευτικής αγωγής τών νηπίων, όπως θά δούμε, άποκλείεται ή θεωρητική διδασκαλία.

Δέν πρέπει νά λησμονούμε τή μεγάλη σημασία τής πρώτης παιδικής ηλικίας για τό σχηματισμό τής προσωπικότητας (βλ. όσα σημειώθηκαν προηγουμένως). Ό μεγάλος είναι ήδη έν σπέρματι μέσα στό βρέφος. Αύτά τά χρόνια πού δέν αφήνουν κανένα σχεδόν σαφές ένθύμιο, σχηματοποιούν ώστόσο τό ύποσυνειδητο, αυτό τό σκοτεινό μέρος του έαυτού μας, πού επιδρά σ' όλη μας τή ζωή άνεξέλεγκτα. Τό βρέφος, βέβαια, δέν καταλαβαίνει. Νιώθει όμως και έμποτιζεται από τίς έμπειρίες του περιβάλλοντος. Είναι ένα «φιλικό κομπιούτερ» πού άποτυπώνει συνεχώς έμπειρίες τής ζωής. Έτσι, μαθαίνει λ.χ. νά χαμογελά, γιατί ή μητέρα του χαμογελά κ.λπ.

Μέ τόν ίδιο τρόπο, όπως θά δούμε, μπορεί και πρέπει νά γίνει στό βρέφη μία θρησκευτική αγωγή. Οί γονείς λ.χ. δέν χρειάζεται νά μάθουν τό βρέφος νά προσεύχεται, αλλά νά ζούν όσο τό δυνατόν καλύτερα μπροστά του, νά προσεύχονται μπροστά του. Οί θρησκευτικές συνήθειες τών μεγάλων άφυπνίζουν στό βρέφος και τό νήπιο τή μυστική παρουσία του Θεού. Οί έκδηλώσεις, ιδιαίτερα τής αγάπης και τής στοργής τών γονέων, σημαδεύουν τό βρέφος μέ μία έμπειρία πού θά εύνοήσει άργότερα τήν πίστη του στον Θεό Πατέρα.

2. Το θρησκευτικό συναισθημα.

α) Έμφυτη ή ανάγκη του Θεού στό παιδί: Η θρησκευτική αγωγή τών νηπίων άνταποκρίνεται στή φύση του άνθρώπου πού είναι θρησκευτική έξ' άρχής. Ό άνθρωπος είναι θρησκευτικό δημιούργημα (Homo religiosus) ή, όπως έλεγε ο Τερτυλλιανός, ή ψυχή του άνθρώπου είναι «ék φύσεως χριστιανική» (naturaliter Christiana). Η θρησκευτική, λοιπόν, αγωγή έρχεται νά ικανοποιήσει τήν έμφυτη αυτή ανάγκη πού έχει ο άνθρωπος για τό Θεό. Η ανάγκη αυτή φανερώνεται μέ τήν τάση πού έχει ο άνθρωπος νά λατρεύει κάτι. Η ανάγκη

αυτή είναι περισσότερο έκδηλη στό νήπια. Γι' αυτό μπορούμε νά πούμε ότι «δέν υπάρχει παιδί, χωρίς θρησκευτικό συναισθημα»!

β) Η άνάπτυξη του θρησκευτικού συναισθήματος: Τό θρησκευτικό συναισθημα ή ή άνάγκη του Θεού στό παιδί, έμφανίζεται και άναπτύσσεται σταδιακά, άνάλογα μέ τήν ψυχολογική του άνάπτυξη.

Η θρησκευτικότητα του παιδιού περνάει τίς εξής φάσεις:

Η **πρώτη φάση** περιλαμβάνει τό πρώτο έτος τής παιδικής ηλικίας. Στή φάση αυτή δέν υπάρχει άυτοτελής θρησκευτικότητα στό παιδί. Η θρησκευτικότητα του παιδιού ταυτίζεται μέ αυτή τής μητέρας του.

Η **δεύτερη φάση** κυμαίνεται άνάμεσα στό δεύτερο και τρίτο έτος. Είναι ή φάση τής «μυμητικής προσευχής». Δηλαδή τό παιδί αρχίζει νά μιμείται τήν προσευχόμενη μητέρα του. Έπειδή τό παιδί ταυτίζεται ακόμη μέ τή μητέρα του, προσεύχεται διότι προσεύχεται ή μητέρα του ή έπειδή αυτή του τό υπέδειξε.

Η **τρίτη φάση** χαρακτηρίζεται ως προμαγική και τοποθετείται άνάμεσα στό τρίτο και τέταρτο έτος. Μετά τό τρίτο έτος τό παιδί αρχίζει νά διαφοροποιείται θρησκευτικά από τή μητέρα του. Στήν ηλικία αυτή τό παιδί αρχίζει νά νιώθει περισσότερο τόν ήγετικό ρόλο του πατέρα μέσα στην οικογένεια. Η διαφοροποίηση αυτή δίνει μία νέα διάσταση στη θρησκευτικότητα του παιδιού. Τό παιδί τώρα αρχίζει νά βλέπει τήν εικόνα του Θεού στό πρόσωπο του πατέρα.

Η **τέταρτη φάση** —μαγική— περιλαμβάνει τήν ηλικία τών τεσσάρων έως πέντε ετών. Στήν ηλικία αυτή ο Θεός παρουσιάζεται στην παιδική σκέψη ως υπερφυσική και μαγική δύναμη.

Η **πέμπτη** και τελευταία φάση, περιλαμβάνει τή σχολική ηλικία, δηλαδή από έξι ετών και πάνω. Στή φάση αυτή ή εικόνα του Θεού παρουσιάζεται πιό ξεκάθαρη στην παιδική σκέψη (Θεός πού αγαπά, πού προστατεύει κ.λπ.).

3. Η φύση τής θρησκευτικής αγωγής τών νηπίων.

Η θρησκευτική αγωγή τών νηπίων πρέπει ν' άνταποκρίνεται στις ιδιόζουσες ψυχολογικές άνάγκες τής πρώιμης αυτής ηλικίας. Οί άνάγκες αυτές είναι οί εξής:

α) 'Η δημιουργία σχέσεων μέ τό άμεσο περιβάλλον: Τό νήπιο αισθάνεται τήν ανάγκη νά γνωρίσει τόν έξωτερικό κόσμο, τούς ανθρώπους πού τό περιβάλλουν, τό σπίτι του, τά ζώα, τά φυσικά φαινόμενα κ.λπ. Τό παιδί θέλει νά γνωρίσει καί νά κατακτήσει τόν γύρω του κόσμο.

'Η θρησκευτική άγωγή πρέπει νά βοηθήσει τό νήπιο στό άνοιγμά του αυτό πρός τόν κόσμο καί ν' άποβλέπει στό νά άποκαλύψει σταδιακά τόν δημιουργό του κόσμου, τόν Θεό.

β) 'Η άγάπη: Τό νήπιο αισθάνεται τήν ανάγκη ν' άγαπά καί ν' άγαπάται. Νιώθει τήν ανάγκη νά τό άγαπούν καί νά δέχονται τήν άγάπη του.

Τήν ανάγκη αυτή τής άγάπης πρέπει νά ικανοποιήσει ένα οικογενειακό περιβάλλον άγάπης καί στοργής, μέσα στό όποιο τό νήπιο θα νιώθει, χωρίς βέβαια στην άρχή νά τό καταλαβαίνει, τήν άγάπη του Θεού.

γ) 'Η προστασία καί άσφάλεια: Τό νήπιο έχει άπόλυτη ανάγκη άπό ένα περιβάλλον πού θά του δίνει προστασία, άσφάλεια καί σιγουριά.

Τό παιδί θά νιώσει τήν πρόνοια καί προστασία του Θεού, όταν στή ζωή του ύπάρξουν άνθρωποι πού θά τό προστατέψουν καί θά του δημιουργήσουν συνθήκες άσφάλειας καί σιγουριάς.

'Η θρησκευτική άγωγή πρέπει επίσης ν' άποβλέπει στό νά άφυπνήσει μερικές βασικές ψυχικές διαθέσεις, πού θά βοηθήσουν τό μικρό παιδί ν' αναπτύξει τό θρησκευτικό συναίσθημα καί νά ώριμάσει μέσα του ή εικόνα του Θεού.

'Η πρώτη ψυχική διάθεση είναι *ή αυτοκυριαρχία*. Τό νήπιο πρέπει νά βοηθηθεί νά ξεπεράσει τίς ιδιοτροπίες καί τά μικρά του πάθη. Άπό τήν άπαλή αυτή ήλικία πρέπει ό άνθρωπος ν' άρχίσει τήν προσπάθειά του γιά νά ύπερνικήσει τίς άμαρτωλές καταβολές του 'Αδάμ...

Μιά δεύτερη ψυχική διάθεση είναι *ή γενναιοφροσύνη*. Σέ προηγούμενη παραγραφο, μιλήσαμε γιά τίς έκδηλώσεις άτομισμού καί ιδιοκτησίας στό βρέφος. Γι' αυτό πρέπει νά ενθαρρύνουμε κάθε κίνηση του νηπίου, πού θά τό κάνει νά μάθει νά στρέφεται πρός τούς άλλους, ξεπερνώντας τόν έαυτό του, όπως π.χ., νά τό μάθουμε νά χαμογελάει στους άλλους, νά δίνει κάτι άπό τά δικά του, άπό τά παιγνί-

δια του κ.λπ. Συγχρόνως, πρέπει νά έμποδίζουμε μέ προσοχή τίς έπιθετικές ή ύπερβολικά κατακτητικές κινήσεις των νηπίων (τό ξεφύλλισμα ενός λουλουδιού, τό βασανισμό των ζώων κ.λπ.).

Τρίτη ψυχική διάθεση είναι *ό θαυμασμός*. Πρέπει νά καλλιεργούμε τό ενδιαφέρον γιά κάποιο πράγμα. Νά μάθουμε τό νήπιο όχι άπλώς νά τρώει κάτι ή νά τό κάνει «δικό του», αλλά μόνο καί μόνο νά τό θαυμάζει. Άπό τό θαυμασμό άνοίγει ό δρόμος γιά τή λατρεία του Θεού. Ό Θεός είναι ώραιότερος καί μεγαλύτερος άπό όλα τά ώραία καί μεγάλα πράγματα, τά όποια τό παιδί μπορεί νά θαυμάζει, όπως π.χ. τό νυκτερινό ουρανό, τή θάλασσα, τίς μεγάλες καί ψηλές βουνοκορφές, τίς πεδιάδες καί τά λειβάδια...

4. 'Ο ρόλος των γονέων.

α) Οί γονείς, ως χριστιανοί παιδαγωγοί: Όλοι οι γονείς κατανοούν τό ρόλο τους γιά τή γενική άγωγή των παιδιών τους καί ειδικότερα των νηπίων. Τό θεωρούν φυσικό νά φροντίζουν λ.χ. γιά τήν ύγεία καί τήν εκπαίδευση των παιδιών τους. Τήν εύθύνη, όμως, γιά τή χριστιανική άγωγή των παιδιών τους δέν τή συνειδητοποιούν όλοι οι γονείς. Πολλοί μάλιστα είναι οι γονείς εκείνοι πού νομίζουν ότι εκπληρώνουν τίς «θρησκευτικές τους υποχρεώσεις» πρός τά βρέφη τους, μέ τό νά τά βαπτίσουν καί νά τά πηγαίνουν στήν Έκκλησία γιά τήν Θεία Κοινωνία. «'Η θρησκευτική άγωγή είναι ζήτημα του 'Ιερέα καί τής Έκκλησίας», λένε συνήθως.

Αυτό όμως δέν είναι σωστό. Οί χριστιανοί γονείς, μέ τό Μυστήριο του Γάμου γίνονται ταυτόχρονα καί οι φυσικοί χριστιανοί παιδαγωγοί των παιδιών τους. 'Η γονεϊκή μέριμνα καί φροντίδα δέν μπορεί νά χωριστεί. Αναφέρεται σ' όλόκληρη τήν ύπαρξη των παιδιών καί στήν ψυχή καί τό σώμα. Έξάλλου, ή θρησκευτική άγωγή πού παρέχεται έξω άπό τήν οικογένεια, είναι συμπληρωματική. Ό 'Ιερέας μόνος του δέν μπορεί ν' αναλάβει άποκλειστικά τή θρησκευτική άγωγή των παιδιών καί μάλιστα των νηπίων. Καί όταν τό κάνει, ένεργεί ως αναπληρωτής ή εκπρόσωπος των γονέων, χωρίς όμως νά μπορεί νά τούς αντικαταστήσει. Οί γονείς πού έδωσαν τή φυσική ζωή στα παιδιά τους όφείλουν νά κάνουν ό,τι είναι δυνατόν γιά νά τούς χαρίσουν καί τήν όλόκληρωμένη ζωή, δηλαδή τήν άνώτερη χριστιανική